

БИТКАТА ПРИ РУСОКАСТРО – ДИСКУСИЯ И ПРОБЛЕМИ В ХРОНОЛОГИЯТА

Анелия Маркова

THE BATTLE OF RUSOKASTRO – DISCUSSION AND CHRONOLOGY PROBLEMS

Aneliya Markova

Abstract: *The discussion about the year of the battle of Rusokastro between Tsar Ivan Alexander (1331 – 1371) and Emperor Andronikos III Palaiologos (1325 – 1341) has more than half a century story. Military actions and tactics are not prioritized in the text, because the disagreements refer to the chronology of the events. All of them come from the difficult arrangement of Andronikos III's actions after the battle of Velbuzd on July 28, 1330. The different information in the main sources – the histories of Nicephorus Gregoras (1295 – 1360) and John VI Kantakouzenos (1347 – 1354), refers to all events in the period 1331 – 1334, when the battle of Rusokastro happened.*

Keywords: *Rusokastro, battle, chronology, discussion, Byzantine-Bulgarian conflicts, Astronomy.*

Дискусията за годината, през която се състои знаменитата битка при Русокастро между цар Иван Александър (1331 – 1371) и император Андроник III Палеолог (1325 – 1341), предизвиква интерес в научните среди. Хронологията на събитията привлича вниманието на медиевистите, защото началото на 30-те години на XIV в. е период на промени във вътрешно- и външнополитически план както за Българското царство, така и за самата Византия.

През 1321 г. между византийския император Андроник II Палеолог (1282 – 1328) и неговия внук Андроник III избухва междуособна война за трона в Константинопол. Противоборството между двамата приключва през 1328 г. в полза на младия Андроник. Очакванията, че империята ще поеме по нови, проспериращи пътища, след като той поеме властта, не се оправдават напълно. Последиците от възникналата междуособица, най-вече в икономически аспект, се отразяват негативно върху държавната организация и затрудняват действията на новото правителство. Често личните интереси вземат връх над обществените и държавните [Острогорски, Г. 1998, с. 632–634]. Тези амбиции водят до неблагоприятни резултати, които скоро проличават. Във външнополитически аспект Сръбската държава предприема експанзивни действия към ромейските територии в Македония. Не по-малки са притесненията на

управляващите в столицата по отношение на османските набези в Мала Азия. В някои провинции по Егейското крайбрежие византийските позиции се компрометируют [Радих, Р. 2013, с. 70].

За Българското царство също настъпва период на промени. На 28 юли 1330 г. в злощастната битката при Велбъжд (дн. Кюстендил) армията на цар Михаил III Шишман Асен (1323 – 1330) е разбита от войските на сръбския крал Стефан Урош III Дечански (1321 – 1331) и неговия син Стефан Душан (1331 – 1346), а българският владетел е ранен и умира. Престолът в Търново е наследен от първородния му син Иван-Стефан (1300 – 1331), но в управлението на държавата по-голямо влияние имат неговата майка – сръбкинята Ана-Неда (1323 – 1324; 1330 – 1331), и чичо му Белаур [Андреев, М. 1974, с. 170].

Поражението на българските войски при Велбъжд и смъртта на цар Михаил III Шишман се определят като една от причините император Андроник III да преустанови военните ангажименти срещу Сърбия. Останал без съюзник във войната, той изпада в неблагоприятна позиция на бойното поле. Постигнатото по-рано българо-византийското споразумение от 1328 г. не успява да отслаби апетита на младия император към териториите в Тракия. Той се възползва от затрудненото положение, в което се намира Българското царство, и предприема завоевателни действия. В ръцете на ромеите попадат важни крепости, като Аетос (дн. Айтос), Ктения (дн. близо до с. Лозарево, Бургаско), Русокастро и Диампол (дн. Ямбол).

Неспособността на новия български владетел да окаже съпротива срещу ромейските нападения възпламенява недоволство сред боярството в Търново. Организиран е заговор, в резултат на който Иван-Стефан е свален от престола, а ловешкият деспот Иван-Александър е обявен за цар [Ангелов, Д. 1973, с. 36–49]. След като поема властта, той не остава безучастен към византийската офанзива. С тези действия България и Византия се вплитат в поредната война за тракийските земи на фона на засилващата се заплаха от османците, които под предводителството на Орхан I Гази (1324 – 1362) стремително приближават балканските територии на империята.

Ходът на събитията е добре познат и проучен в историографията [Атанасов, Щ., Дуйчев Ив., и др. 1958, с. 231–236; Ангелов, Д., Чолпанов, Б. 1994, с. 186–191; Андреев, Й., Пантев, А. 2004, с. 128–130]. Походът на цар Иван-Александър срещу византийското настъпление се насочва към превзетите градове по Източното Черноморие. Предприетата военна кампания дава резултат. Под българска власт минава отново голяма част от градовете в Югоизточна Тракия, с изключение на Месемврия. Император Андроник III не успява ефективно да противодейства, защото османците, или варварите, както ги нарича той, нападат Никея и императорът потегля към Мала Азия, за да се разправи с тях [ГИБИ, Х. с. 266–267]. Едва след като приключва тази кампания, той се отправя срещу българите в отговор на техните завоевания.

В началото на месец юли българските войски достигат Аетос, а ромейските се установяват край Русокастро. Цар Иван-Александър и император Андроник III не се решават да започнат сражение въпреки добрата подготовката. Според византийските извори търновският цар е този, който не се осмелява да влезе в открит бой и да се противопостави на императора. Затова при Андроник III на 17 юли се появява българско пратеничество, което трябва да уреди споразумението между двете страни [ГИБИ, X. с. 268].

Между двамата владетели започва дълъг идеологически спор, чрез който те доказват историческото си право да владеят оспорваните територии. В крайна сметка цар Иван-Александър проявява политически реализъм. Той преценява силата на армията си и отговаря: „...говорецията за власт не трябва да си служи с доказателства и убедителни думи, но с оръжия и твърда ръка да отстаюва правото си“ [ГИБИ, X. с. 269]. На 18 юли пристига очакваната от българския владетел татарска помощ. Спокоен заради уредения мир, византийският император разпуска част от армията си. Това е подходящият момент за Иван-Александър. Той предприема настъпление. Започва сражение между двете армии, което не продължава повече от 3–4 часа и към 9:00 ч. сутринта българските войски отбелязват своята победа.

В настоящата дискусия ходът на самата битка не заема важно място, защото разногласията се отнасят за хронологията на събитията. Противоречията произлизат от трудното подреждане действията на Андроник III във времето непосредствено след битката при Велбъжд от 28 юли 1330 г. Дотогава сведенията в двата основни извора – историите на византийския хронист Никифор Григора (ок. 1295 – 1360) и император Йоан VI Кантакузин (1347 – 1354)¹, представят паралелна хронология. Разминаването между тях започва след този момент и обхваща всички събития в периода 1331 – 1334 г., през който се провежда и сражението край Русокастро.

От двамата византийски историци научаваме, че походите, които император Андроник III предприема в тракийските земи, са два. Според Йоан Кантакузин те се състоят през 1331 г., докато Никифор Григора датира втория поход и сражението при Русокастро през 1332 г. [ГИБИ, X. с. 266]. Несъответствието в хронологията е причина сред съвременните медиевисти да възникнат противоречия относно времето, в което действително се състоят тези събития.

¹ Йоан Кантакузин заема поста *велик доместик на Византия* до смъртта на император Андроник III през 1341 г. След неговата кончина тронът е наследен от малолетния Йоан V Палеолог (1341 – 1391). В Константинопол е сформирано регентство, в чийто състав влизат Алексий Апокавк (? – 1345), императрицата Ана-Мария Савойска (1326 – 1341) и Йоан Кантакузин. Не след дълго отношенията между тримата се обтягат и избухва гражданска война, която завършва през 1347 г. Йоан Кантакузин е обявен за съимператор на Йоан V Палеолог. През 1354 г. Кантакузин абдикира и се замонашва.

Българският византолог Димитър Ангелов е един от малкото изследователи, които представят подробно естеството на тази дискусия. Според него първият поход на император Андроник III в българските земи и военните действия на цар Иван Александър в отговор на това нахлуване са през пролетта на 1331 г. Вторият поход на византийския василевс и битката при Русокастро Д. Ангелов поставя през лятото на 1332 г. [Ангелов, Д. 1973, с. 37].

Историкът Йордан Андреев изразява мнението, че Иван-Александър поема властта през есента на 1331 г. Той приема, че първата военна кампания на българския цар е след този момент, а значимата битка между българи и ромеи – през лятото на следващата година [Андреев, Й., Пантев, А. 2004, с. 268–269].

Различни са убежденията на медиевиста Иван Божилов, който възприема за исторически достоверни проучванията на уважавания византолог Раймонд Льонерц [Божилков, И. 1994, с. 152, 157; Божилков, И. 2017, с. 471]. Научните разработки на Льонерц са може би едни от най-подробните изследвания, правени по въпроса. Той приема историята на Йоан Кантакузин за по-достоверна с основния аргумент, че сведенията му са много по-подробни от тези на Никифор Григора. Изразява твърдението, че сражението при Русокастро се състои през 1331 г., а не през възприетата досега в историографията – 1332 г. [Loenertz, R.-J. 1964, p. 222–237]. Това негово проучване е причина през последните години една от славните битки в българската история да бъде изместена с година по-рано.

За разрешаването на тази дискусия сравнителният анализ на двата текста е най-добрият метод, чрез който може да проследим събитията и да определим времето, в което те действително се случват.

В „История“ на Йоан Кантакузин се посочва, че след битката при Велбъжд император Андроник III остава дълго време на позициите си в македонската област, където научава за интронизацията на цар Иван-Стефан и отправянето на царица Теодора Палеологина (1308 – 1330) от българската столица². След тези новини василевсът свиква военния съвет и решава да се възползва от смутовете в Търново, за да уреди някои стари сметки с българите под претекст, че на сестрата му и династията на Палеолозите е нанесена обида [Johannes Kantakuzenos. pp. 79–80]. Византийският император оставя в македонските земи една част от армията си под командването на Сиргиан Палеолог

² Теодора Палеологина е сестра на император Андроник III и съпруга на българските царе Теодор Светослав (1308 – 1322) и Михаил III Шишман. Скоро след битката при Велбъжд тя е принудена да напусне Търново, защото Иван-Стефан и майка му Ана-Неда, първата съпруга на Михаил III Шишман, се завръщат като легитимни наследници на престола. Сръбкинята е обявена за регент на новия български цар и се разпорежда като самостоятелен владетел. При тези обстоятелства пребиваването на Теодора в страната е невъзможно. Тя напуска България и се връща в Константинопол.

Филантропин – наскоро провъзгласен за губернатор на Солун, а самият той повежда другата част към Адрианопол³. След няколко дни нахлува в Мизия (България – *б.а. А.М.*). Без да срещне съпротива, окупира Анхиало, Месемврия, Аетос, Ктения, Русокастро, Диампол. След тази светкавична кампания императорът се връща в столицата.

Византологът Р. Лъонерц определя този пасаж от „История“-та на Кантакузин като един от ключовите за правилната подредба на хронологията. Всъщност споменатият откъс не е от толкова съществено значение за датиране на битката при Русокастро и войната между България и Византия, защото същинският безпорядък в сведенията започва от времето, когато император Андроник III се връща във византийската столица, но не и преди това.

Разказът на Йоан Кантакузин продължава с вълненията около избора на нов патриарх в столицата и предложението Йоан XIV Калека (1334 – 1347) да поеме управлението на Константинополската църква майка [**Johannes Kantakuzenos**, pp. 80–82]. Авторът на историята отделя особено внимание на този въпрос, защото именно Кантакузин е инициатор за издигане кандидатурата на Йоан Калека, който по ирония на съдбата през 1341 г. се превръща в негов враг, оглавявайки с византийския военачалник Алексий Апокавк коалицията срещу самия Кантакузин в гражданската война от 1341 – 1347 г. [**Todt, K.-P.** 1991, p. 34].

В следващата част византийският историк отново ни връща към войната срещу България, където посочва, че след достатъчно дългия престой в Константинопол, Андроник III предприема поход в Тракия. Междувременно получава вест, че войските на османския владетел Орхан вече са прекосили Хелеспонта (дн. Дарданели). Императорът прекратява военните действия срещу българите и се отправя срещу османските нашественици към Родос.

„История“-та продължава с разказ за предателството на византийския пълководец и аристократ Сиргиан Филантропин и подготовката на съдебния процес срещу него [**Johannes Kantakuzenos**, pp. 84–89]. Подробното описание на този епизод е последвано отново от съобщение за нападение на Орхан I над Никомидия (дн. Измит). Трудната ситуация, в която изпада градът, принужда-

³ Сиргиан Палеолог-Филантропин-Комнин (ок. 1290 – 1334) е византийски пълководец и аристократ, син на покръстен кумански вожд и Евгения Палеологина (ок. 1255 – 1329), племенница на император Михаил VIII Палеолог (1259 – 1282). През 1321 г. той активно се намесва в борбата между двамата Андрониковци, останал обаче недоволен от временното помирение между двамата през 1322 г., организира заговор срещу стария Андроник, който има за цел неговото убийство. Заради тези си действия е осъден на доживотен затвор. През 1328/1329 г. е помилван от император Андроник III по молба на Йоан Кантакузин. По време на тежката болест, която застрашава живота на византийския император през зимата на 1329 – 1330 г., регентът Йоан Кантакузин му поверява управлението на западните провинции на империята [**Dölger, Fr.** 1960, 2764 et 2766; **Johannes Kantakuzenos**, p. 82].

ва Андроник III да изпрати пратеничество, което трябва да уреди въпроса. Сключен е договор с османците, който временно преустановява нападенията им срещу стратегически важния град [**Johannes Kantakuzenos**. pp. 89–90]. Във връзка с описаните събития византийският император остава в града седем дни, след което се завръща в Константинопол. В столицата вече е започнал процесът срещу Сиргиан. В следващите редове са описани събитията около бягство му в Солун, войната срещу него и съюзяването му със сръбския крал Стефан Душан. Междувременно се споменава и нападението над Никея от Орхан през месец март, а след това сведение се упоменава, че император Андроник III се отправя към Солун, където се разправя с беглеца [**Johannes Kantakuzenos**. p. 96].

Богатата на събития картина и техните подробни описания е последвана от пасаж, който ни връща във времето, когато цар Иван-Александър заема престола. След като поема властта, той се отправя на поход в Тракия. С изключение на Месемврия, българският владетел превзема градовете, които по-рано минават под властта на ромеите. Научавайки тези вести, византийският василевс потегля от Солун към Константинопол. Първоначално съпротивата на Месемврия е поверена на протостратор Синадин⁴, докато император Андроник III успее да събере и мобилизира армията си във византийската столица. По време на подготовката Орхановите войски нападат Никомидия, поради което походът срещу българите е отложен. Василевсът заминава да помогне на бедстващите и прекарва в града два дни, като го снабдява с продоволствия и го укрепява, а на третия ден се завръща в Константинопол [**Johannes Kantakuzenos**. pp. 97–98]. Няколко дни по-късно Андроник III нахлува в Мизия и превзема градовете, които някога са му принадлежали. Единствено не успява да си върне Анхиало. Научавайки за случилото се, цар Иван-Александър се отправя срещу византийците и се установява на лагер край Аетос. Край Русокастро на 18 юли българските войски отбелязват голяма победа.

В същия пасаж от историята на Йоан Кантакузин се натъкваме на още един неясен момент, важен за уточняване на хронологическия ред. Византийският историк дава сведения, че за битката край Русокастро на помощ на Иван-Александър пристигат „скити“ (татари – *б.а. А.М.*), които той призовава срещу чичо си Белаур. Видинският болярин вдига бунт и отнема част от царството на Иван-Александър, ограбва земята му и причинява неприятности на племенника си. За да си подsigури татарската помощ, българският цар измамно осведомява татарите, че той е наблизо с армията си и трябва да го атакуват [**Johannes Kantakuzenos**. pp. 100–101].

Като че ли все още неясни са отговорите на въпросите колко дълго трае бунтът на Белаур и кога приключва той – дали преди сражението срещу ро-

⁴ В историографията се срещат сведения за личността на Синадин, връзката му с българския царски двор и участието му в събитията [**Ников, П.** 1911, с. 217–225].

меите, или след него? Неяснотата произлиза именно от разказа на Йоан Кантакузин, който отнася двете събития като случили се по едно и също време. За медиевистите е загадка как българският владетел ще остави зад гърба си такава опасност и ще тръгне на война срещу Византия. По-логичният ход е цар Иван-Александър да се справи първо с непокорството на Белаур, след което да потърси сметка от ромеите.

В по-новите проучвания съществуват разногласия по въпроса и проблемът в тях произлиза отново от неяснотата в коя година се състои битката край Русокастро. Николай Овчаров в коментар за събитията използва сведенията от ктиторски надпис в църквата „Св. Никола“ в с. Станичене, Пиротско. Според надписа между 1 септември 1331 и 31 август 1332 г. проблемът с Белаур е разрешен. Историкът приема, че липсата на напрежение във вътрешнополитически аспект позволява на цар Иван Александър през лятото на 1332 г. да тръгне на поход срещу ромеите [Овчаров, Н. 2017, с. 26–35].

Медиевистът Ив. Божилов позиционира събитията във времето по друг начин. Той също използва като аргумент ктиторския надпис от с. Станичене. Потвърждава, че според текста посоченият период от септември 1331 до август 1332 г. е спокойна година. Божилов обаче остава последователен в следването на историята на Йоан Кантакузин, според когото битката край Русокастро е през юли 1331 г. и българският цар все още не се е справил с напрежението. Божилов изказва твърдението, че Иван-Александър тръгва на война срещу Византия, защото опасността от страна на Белаур не е толкова голяма. Бунтът е потушен може би през есента на 1331 или пролетта на 1332 г. [Божилков, И. 2017, с. 473], което при липсата на точна дата противоречи на сведението от надписа, приет от учения за достоверен.

Оказва се, че и този момент от разказа за войната между България и Византия трудно може да бъде използван като аргумент за нейното датиране. Друга особеност в настоящия пасаж е, че Йоан Кантакузин споменава отново за някои обстоятелства и случки, за които разказва по-рано. Авторът използва подобен стилистичен похват, за да сглоби поредицата от събития, случили се по едно и също време, но ги представя в различни тематични пасажи.

По-нататък стигаме до сведението, че 15 дни след войната с България Андроник III предприема поход в Тракия, за да се противопостави на османските нападения под предводителството на айдынския емир Умур бег (1334 – 1348). След тази военна кампания византийският император се връща в Димотика, където има възможността на прекара една мирна година. Следва вестта за смъртта на стария император Андроник II през 1322 г. и тази на императрица Ксения (1294 – 1320) през 1333 г. [Johannes Kantakuzenos. pp. 105–107]⁵.

⁵ Рита (Мария) Арменска е майка на император Андроник III, която след смъртта на съпруга си император Михаил IX Палеолог (1295 – 1320) се замонашва и приема името Ксения.

С този откъс от историята на Йоан Кантакузин приключва текстът, отнасящ се пряко до войната с България.

В „История“ на Никифор Григора събитията са представени в друг ред и са датирани по друго време. След като научава за промените в Търново, император Андроник III предприема поход в българските земи, достига териториите при Хемус, където някои от градовете доброволно се предават на византийците [Никифор Григора. 2013, с. 350–351; Nikephoros Gregoras. pp. 238–239]. В отговор на византийските действия цар Иван-Александър, след като поема властта и се справя с трудностите в българската столица (бунта на болярина Белаур – б.а. А.М.), нахлува със скитска армия в Тракия, достигайки Адрианопол, и връща в своите владения българските градове около Хемус. Това се случва във византийската календарна година – септември 1330 – август 1331 [Никифор Григора. 2013, с. 352; Nikephoros Gregoras. p. 239]. През март с.г. армията на Орхан превзема Никея [Никифор Григора. 2013, с. 373, 374; Nikephoros Gregoras. p. 239].

След описаните събития Никифор Григора дава сведения за завръщането от изгнание на великия логотет Теодор Метохит (1270 – 1332) [Nikephoros Gregoras. p. 239, 240]. Епизодът е последван от разказ и реч за смъртта на стария император Андроник II през февруари 1332 г. [Nikephoros Gregoras. pp. 240–245] и описание на тържествата около раждането на престолонаследника Йоан V Палеолог през юни с.г. [Nikephoros Gregoras. p. 251]. Едва след тези събития хронистът поставя втория поход на император Андроник III, по време на който протича битката при Русокастро [Nikephoros Gregoras. p. 240]. По-нататък историята продължава с разказ за процеса срещу Сиргиан Филантропин, във връзка с който самият Григора вмята, че това се случва между-временно, т.е. по време на войната срещу България [Никифор Григора. 2013, с. 374, 375; Nikephoros Gregoras. p. 255].

Сравнителният анализ на двата текста позволява да формулираме заключението, че смъртта на император Андроник II е съществен момент за определяне на правилната хронология, защото според Йоан Кантакузин битката край Русокастро е преди кончината на стария император, а според Никифор Григора – след като неговият дядо умира.

За да проверим достоверността на сведенията, датите и хронологията в „Ромейска история“ на Никифор Григора, ще използваме съвременните достижения на астрономията. Византийският историк представя поредица от събития, които обвързва с астрономически и природни явления. Той посочва, че император Андроник II умира на 12 март 1332 г. Преди неговата кончина има слънчево затъмнение толкова дни, колкото години е живял самият император. Слънчевото затъмнение е последвано от лунно затъмнение и земетресение в деня, в който се почита св. Антоний, т.е. 17 януари [Nikephoros Gregoras. p. 240].

Действително при справка с данните, предоставени от НАСА, на 30 ноември 1331 г. се наблюдава слънчево затъмнение около 9:30 ч. сутринта източноевропейско време (*фиг. 1.*) [Espenak, F. 2019, pass.], а на 15 декември 1331 г. е отбелязано лунно затъмнение (*фиг. 2.*) [Espenak, F. 2015, pass.]. Аритметическият сбор на дните от датата на слънчевото затъмнение до смъртта на Андроник II (12 март 1332 г.), спомената в „Историята“ на Никифор Григора, е 74. Според византийския историк толкова са житейските години на стария император [Nikephoros Gregoras. p. 246], но и за това събитие сме свидетели на поредното разминаване в сведенията между него и великия доместик. В „История“-та на Йоан Кантакузин за смъртта на император Андроник II е посочена датата 15 февруари 1332 г., както и че императорът живее 72 години [Johannes Kantakuzenos. p. 105, 106]⁶.

Направената справка е доказателство за верността на информацията, представена в историята на Никифор Григора. Отбелязаните две дати са единствените възможни за описаните явления. Останалите данни за затъмнения, посочени за предходната 1330 или следващата 1332 г., не кореспондират с настоящата историческа действителност, защото не могат да бъдат наблюдавани от териториите на Византия, по-конкретно от Константинопол.

След подробната картина, описваща предзнаменованията около смъртта на император Андроник II и тържествата по случай раждането на Йоан V Палеолог, византийският историк отбелязва, че императорът неочаквано и изненадващо взема решение за започване на война с България с мотив връщането на крепостите около Хемус. Малко след това, по време на разказа за преговорите край Русокастро между Иван-Александър и Андроник III, Григора споменава за угризенията на младия император по отношение личността на своя дядо: „Той (Андроник III – б.а. А.М.) нямал напълно чиста съвест, било поради огорчението, което причинил на императора (Андроник II – б.а. А.М.) в старите му години...“ [Nikephoros Gregoras. p. 254]. Цитатът е възможно да бъде разтълкуван като стилистичен похват, имащ за цел да придаде психологическа достоверност на описаните събития. В същото време съвсем логично е в съвестта на Андроник III да се прокрадват угризения заради скорошната смърт на дядо му. Подобни чувства и мисли са присъщи на човешката душевност в моментите след загуба на близък човек или родственик. В нашия текст е от значение, че описаната психологическа картина е поставена във времето, когато е битката край Русокастро, и потвърждава сведенията на самия автор, че военната кампания протича след смъртта на Андроник II Палеолог.

Р. Льонерц, чийто труд е една от причините за възникналата дискусия, предпочита да се довери на Йоан Кантакузин, който действително е в пъти по-подробен за случилото се в сравнение с Никифор Григора. В отговор бихме

⁶ В историографията съществува дискусия за годините на живот и управление на император Андроник II Палеолог [Johannes Kantakuzenos. p. 329–330, note 326, 327].

могли да опонираме, че не е научно обосновано разказът на Григора за войната между Иван-Александър и Андроник III да бъде отхвърлен или игнориран поради по-синтезираното му съдържание или решението му да предаде значимост на други моменти от историята. Неоспоримо е, че в случая Никифор Григора е по-незаинтересован по въпросите, свързани с войната между двамата Андрониковци и състоянието на империята, като не скрива симпатиите си към стария Андроник.

За разлика от него, Йоан Кантакузин е по-близо до събитията и има по-подробна информация за борбата между дядо и внук. Той участва в почти всички военни кампании, заемайки до смъртта на Андроник III през 1341 г. длъжността Μέγας Δομέστιχος (велик domestik – б.а. А.М.), т.е. главнокомандващ, което го прави важен извор относно организацията, състава и тактиката на византийската армия. В същото време обстоятелството, че е участник и очевидец на събитията, съвсем не означава, че информацията, която предоставя, е напълно надеждна, особено в частта ѝ за хронологията им. Йоан Кантакузин се стреми да опише събитията по начин, който ще представи династията на Палеолозите в най-добра светлина, най-вече личността на Андроник III, на когото симпатизира [Kyriakides, S. 2018, pp. 299–322; Ников, П. 1911, с. 223].

И двамата автори имат слаби страни, които трябва да се вземат предвид при интерпретацията на текстовете. Никифор Григора не навлиза в подробности за доста от събитията, а Йоан Кантакузин на свой ред пренебрегва някои факти, може би защото не ги забелязва или предпочита да ги остави в сянка. Кантакузин е прецизен в описанието на местоположението на събитията, назоваването на области, градове, служи си добре и ясно с топонимите, но отбелязването на дати и години е спорадично и неточно [Parisot, V. 1845, p. 14, 15]. Хронологията в Кантакузиновата история е предимно формална схема, в която конкретни дати се посочват изключително рядко, дори и за онези събития, които са безспорно значими. Подобна липса на датиране не е необичайна за византийските текстове. В същия стил и самият Йоан Кантакузин представя събитията чрез относителни изрази – „на следващия ден“, „малко преди“ или „не много след това“ и т.н. Често споменава като времеви ориентир преминането на сезоните, което е от значение при провеждането на военни кампании. Използва фразите „през зимата“ или „в началото на пролетта“, което му помага за изграждане на цялостната хронология, но въпреки това по-голямата част от събитията нямат ясни хронологически маркери, което лесно може да подведе всеки читател. Затова се появява необходимостта те да бъдат потвърдени и от други източници [McLaughlin, B. 2017, p. 37, 38].

За разлика от Йоан Кантакузин, Никифор Григора е безпогрешен в датирането, за което използва метеорологични или астрономически явления. Да, срещат и се твърдения, че той само подхвърля няколко точни дати и указания за явления, които биха могли да подпомогнат изследователите, но нищо пове-

че [Parisot, V. 1845, p. 17, 18]. Напротив, днес благодарение на съвременните технологии можем да определим, че неговите хронологически податки са неопровержимо точни и е възможно без никакво притеснение да се използват като маркери за правилното датиране на събитията във времето.

Погрешен ще е всеки опит за конструиране на хронология без щателното изследване на фактологията и в двата извора. Също така е научно необосновано да се отдаде предпочитание на един от тях, защото при паралелен прочит стигаме до извода, че историите на Йоан Кантакузин и Никифор Григора взаимно се допълват.

Връщайки се обратно към анализа на Лъонерц, забелязваме, че неговият стремеж е да подреди хронологически събитията след 1333 г., започвайки със смъртта на императрицата майка – монахиня Ксения, делата на Сиргиан, нападенията и преговорите със сръбския крал Стефан Душан, проблемите с нападенията на Орхан над Никомидия. За него приоритет имат действията на Андроник III в периода 1333 – 1335 г., докато за войната с България е даден кратък преглед в изследването му. За видния византолог по-значими са действията на османците, които под предводителството на Орхан извършват постоянни набези в Тракия, а византийците търпят немалко поражения. Османската заплаха става явна още през 1329 г., когато в битката край Пелеканон (Малтепе) Андроник III е тежко ранен, а Йоан Кантакузин се разминава на косъм със смъртта. След това поражение следващата значима загуба са падането на Никея и обръщът около Никомидия [Радий, Р. 2013, с. 72, 73; Имбър, К. 2000, с. 38]. Ето защо и походите срещу Орхановите войски са представени с по-голям приоритет в Кантакузиновата история и на тях по-често се обръща внимание.

Р. Лъонерц предлага и разместване на отделни пасажи от „История“ на Йоан Кантакузин. Според него подобно пренареждане не е необичайно, а даже необходимо [Loenertz, R.-J. 1964, pp. 228–238]. Инверсията е често използван похват и служи като средство за по-логичното и лесно подреждане на събитията във времето. Действително, ако приложим предложеното от него разместване, хронологията в текста на Кантакузин придобива по-добра последователност и логичност, тъй като немалко от събитията са поставени преди или след времето, в което действително се случват. Например разказът за избирането на Йоан Калека за константинополски патриарх, което е през 1334 г., е поставен непосредствено преди сведението за похода на Андроник III в Тракия, който се датира поне година по-рано [Johannes Kantakuzenos. pp. 80–83]. Друг пример е пасажът за смяната на властта в Търново през 1331 г., поставен след разказа за процеса срещу Сиргиан Филантропин, бягството му в Солун и разправата с него, които се случват през 1333/1334 г. [Johannes Kantakuzenos. p. 96, 97]. Въпреки тази композиционната непоследователност пасажите са тематично представени и имат завършен вид.

Становищата, изразени в българската историография относно годината, в която се състои знаменитата битка край Русокастро, не е желателно да бъдат конструирани върху чужди изследвания и интерпретации, а да се базират върху наличния изворов материал. В заключение на нашето изследване бихме могли да изразим позицията, че тя се състои на 18 юли 1332 г., но трябва да признаем, че дискусията по проблема не трябва да бъде считана за приключена. Все още не са намерени напълно задоволителни отговори на някои въпроси. Необходимо е повторното прочитане на основните извори, при което да се обърне допълнително внимание върху нападенията на османците над Никомидия и събитията, отнасящи се до тези им действия. Желателно е окончателно да се внесе яснота по въпроса кога приключва бунтът на болярина Белаур срещу цар Иван-Александър? Съществува възможност и за привличането на допълнителен изворов материал, който да подпомогне изясняването на някои спорни моменти. Едва след щателното изследване на всички тези въпроси ще бъде възможно да се постави край на спора, който повече от половин век не намира решение.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Извори/ Sources

ГИБИ. 1980 – ГИБИ. Т. X. София, 1980. [GIBI. T. X. Sofia, 1980].

Никифор Григора 2013. – Никифор Григора. История ромеев (Ρωμαϊκή ἱστορία). Том I. Книги I–XI. (Превод Р. В. Яшунский). Санкт-Петербург: Квадривиум, 2013. [Nikifor Grigora. Istoría romeev (Ρωμαϊκή ἱστορία). Tom I. Knigi I–XI. (Prevod R. V. Yashunskij). Sankt-Peterburg: Kwadrivium, 2013].

Dölger, Fr. 1960 – Franz Dölger. Regesten der Kaiserurkundendes oströmischen Reiches. IV Teil: Regesten von 1282 – 1341. München–Berlin, 1960.

Johannes Kantakuzenos. 1986 – Johannes Kantakuzenos. Geschichte. Buch II. Übersetzt und erläutert von Georgios Fatouros und Tilman Krischer. Stutgard: Anton Hiersemann, 1986.

Nikephoros Gregoras. 1973 – Nikephoros Gregoras. Rhomäische Geschichte (Historia Rhomaike), übersetzt und erläutert von Jan Louis van Dieten. Teil 2: (Kapitel VIII–XI). Stuttgart: Anton Hiersemann, 1973.

Публикации/ Publications

Ангелов, Д. 1973 – Димитър Ангелов. Българо-византийските отношения през периода 1331 – 1341 г. от царуването на Иван Александър. – *ВИСб*, 1973, 1, 34–53. [Dimitar Angelov. Bulgaro-vizantijskite otnoshenia prez perioda 1331 – 1341 g. ot tsaruvaneto na Ivan Aleksandar. – *VISb*, 1973, 1, 34–53].

Ангелов, Д., Чолпанов, Б. 1994 – Димитър Ангелов, Борис Чолпанов. Българска военна история през Средновековието (X – XV век). София: БАН, 1994. [Dimitar Angelov, Boris Cholpanov. Bulgarska voenna istoria prez Srednovekovieto (X – XV vek). Sofia: BAN, 1994].

Андреев, Й., Пантев, А. 2004 – Йордан Андреев, Андрей Пантев. Българските ханове и царе. От хан Кубрат до цар Борис III. Велико Търново: Абагар, 2004. [Yordan Andreev, Andrey Pantev. Balgarskite hanove i tsare. O han Kubrat do tsar Boris III. Veliko Tarnovo: Abagar, 2004].

Андреев, М. 1974 – Михаил Андреев. Българската държава през Средновековието. София: Отечествен фронт, 1974. [Mihail Andreev. Balgarskata darzhava prez Srednovekovieto. Sofia: Otechestven front. 1974].

Божилков, И. 1994 – Иван Божилов. Фамилията на Асеновци. Генеалогия и просопография. София: БАН, 1994. [Ivan Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi. Genealogia i prosopographia. Sofia: BAN, 1994].

Божилков, И. 2017 – Иван Божилов. История на средновековна България. Т. II: Християнска България. Пловдив: Българско историческо наследство, 2017. [Ivan Bozhilov. Istoria na srednovekovna Balgaria. T. II: Hristiianska Balgaria. Plovdiv: Balgarsko istoricheskoto nasledstvo, 2017].

Имбър, К. 2000 – Колин Имбър. Османската империя 1300 – 1481 г. София: Амисития, 2000. [Kolin Imbar. Osmanskata imperia 1300 – 1481 g. Sofia: Amisitia, 2000].

Ников, П. 1911 – Петър Ников. Кой е бил Синадин, чичата на царь Иван Александра? – *Изв. БИД*, III, 1911, 217–225. [Petar Nikov. Koy e bil chichata na tsar Ivan Aleksandra? – *Izv. BID*, III, 1911, 217–225].

Овчаров, Н. 2017 – Николай Овчаров. Цар Иван Александър Асен. Миротворецът. Велико Търново: Фабер, 2017. [Nikolay Ovcharov. Tsar Ivan Aleksandar Asen. Mirotvoretsat. Veliko Tarnovo: Faber, 2017].

Острогорски, Г. 1998 – Георгий Острогорски. История на византийската държава. София: Прозорец, 1998. [Georgiy Ostorogorski. Istoria na vizantiyskata darzhava. Sofia: Prozorets, 1998].

Радић, Р. 2013 – Радивој Радић. Црно столеће: Време Јована V Палеолога (1332 – 1391). Београд: Завод за уџбенике, 2013 [Radivoj Radić. Crno stolece: Vreme Jovana V Paleologa (1332 – 1391). Beograd: Zavod za Udzhenike, 2013]

Атанасов, Щ., Ив. Дуйчев и др. 1958 – Щерю Атанасов, Иван Дуйчев и др. Българското военно изкуство през феодализма. София: ДВИ, 1958. [Shteryu Atanasov, Ivan Duychev. Balgarskoto voenno izkustvo prez feodalizma. Sofia: DVI, 1958].

Kyriakides, S. 2018 – Savvas Kyriakides. Warfare in the Histories of John Kantakouzenos.m – In: *A Military History of the Mediterranean Sea. Aspects of War, Diplomacy and Military Elites*. Lieden: Brill, 2018, 298–321.

Loenertz, R.–J. 1964 – Raymond–Joseph Loenertz. Ordre et désordre dans les Mémoires de Jean Cantacuzène. – *Revue des études byzantines*, 22, 222–237.

McLaughlin, B. 2017 – Brain McLaughlin. An Annotated Translation of John Kantakouzenos' Histories. Book III, chapters 1–30. London: Royal Holloway, University of London, 2017.

Parisot, V. 1845 – Par Val Parisot. Cantacuzène, homme d'état et historien, ou Examen critique comparatif des "Mémoires" de l'empereur Jean Cantacuzène et des sources contemporaines, et notamment des 30 livres dont 14 inédits de l'Histoire byzantine de Nicéph. Grégoras, qui contrôlent les "Mémoires" de Cantacuzène. Thèse de littérature et d'histoire. Paris: Legare Street Press, 1845.

Todt, K.-P. 1991 – Klaus-Peter Todt. Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und der Islam. Politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz. Altenberge: Oros Verlag, 1991.

Интернет базирани източници/ Internet based sources

Espenak, F. Total Solar Eclipse of 1331 Nov 30. – <<https://www.eclipsewise.com/solar/SEprime/1301-1400/SE1331Nov30Tprime.html>> (достъпен: март 2019).

Espenak, F. partial Lunar Eclipse of 1331 Dec 15. – <<https://www.eclipsewise.com/lunar/LEprime/1301-1400/LE1331Dec15Pprime.html>> (достъпен: ноември 2015).

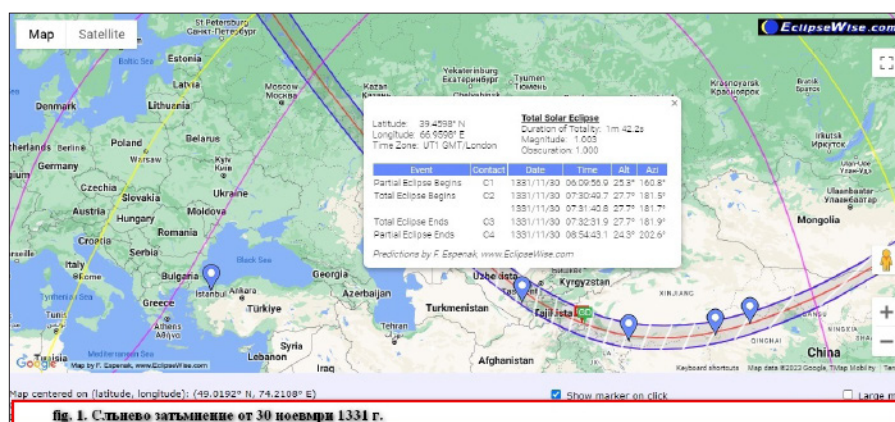
Съкращения / List of Abbreviations

БАН – Българска академия на науките [BAN – Bulgarska academia na naukite]

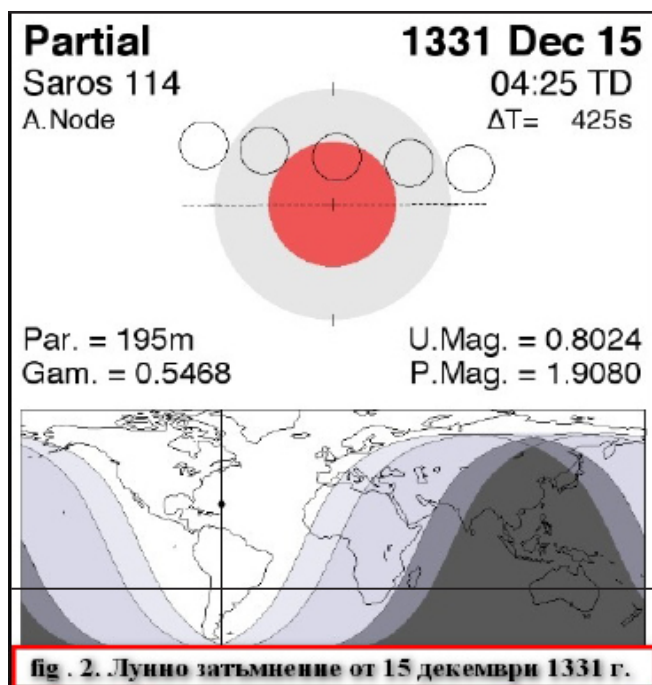
БИД – Българско историческо дружество [BID – Bulgarsko istorichesko druzhestvo]

ВИСб – Военно-исторически сборник [VISb – Voенno-istoricheski sbornik]

ГИБИ – Гръцки извори за българската история [GIBI – Gratski izvori za bulgarskata istoria]

Фиг. 1. Слънчево затъмнение от 30 ноември 1331 г.

Фиг. 2. Лунно затъмнение от 15 декември 1331 г.